

אשר קראתי למתים

בתוך מציאות של שבר וחורבן, של השפלה, דיכוי וחרפת רעב, כשכל כוחות הגוף והנפש היו מופנים להישרדות ברמה הבסיסית ביותר, אין זה מובן מאליו שהופנו כוחות גם ליצירה ולתרבות. מול מציאות של דה הומניזציה, של ניסיון לבטל את היחיד ואת עולמו הרוחני ולדחוק אותו לתחתית סולם הצרכים של מאסל¹ – מאין ישאב כוחות ליצירה, לביטויים של עומק רוחני ויופי? היצירה עמדה כביכול בסתירה לכל הוויית החיים בשואה. תעצמות נפש עצומים נדרשו ליצירה, וייתכן שהכוח לכך נבע מההבנה או מהתחושה – שלעתים לא היה אפשר לבטאה במילים – שבשמירה על זיק אנושי זה טמון הכוח לשרוד. השירה שנכתבה על ידי היחיד מאפשרת לנו לחלץ את תווי פניו של היחיד מתוך מיליוני המעונים והמתים ולגעת דרכה בחוויה האנושית של השואה.

בהרצאה שנשא הסופר אהרן אפלפלד ביד ושם ב־1997 אמר:

בשעה שהגישה ההיסטורית והסוציולוגית טופחה ביחס לשואה, נלמדה והקימה שורה מפוארת של מורים ותלמידים, נותרה האמנות בנושא זה מאחור [...] האמנות, ואולי רק האמנות, היא תריס בפני הבנאלי, השגור והבלתי רלוונטי, ואם להרחיק לכת, תריס בפני הפשטנות.

שיעור זה עוסק בשירה שנוצרה בתקופת השואה. דרך ניתוח של כמה שירים נבקש לעמוד על תכניה השונים, על משמעויותיה ועל ההשפעות שהיו לה על בני התקופה. היכן ניכר בה השבר, ובמה היא מהווה המשכיות? האם רק בעצם התקיימותה, או שניתן למצוא גם בתכניה היבטים של העולם הישן?

המשוררים סוצקבר וקצ'רגינסקי

1. תיאוריה פסיכולוגית לפיה הצרכים של בני אדם מסודרים בצורה היררכית, בתחתית נמצאים הצרכים הפיסיולוגיים. מילוי צרכים חיוניים קודם למילוי צרכים חיוניים פחות כגון הצורך בהערכה הכולל מעמד חברתי ועוד.

מהלך השיעור

התבוננו בעדותם של יוסף צ'רני וישראל גוטמן על החיים בצל הרעב והמוות בגטו ורשה.
(לחצו כאן לקישור)

אבא קובנר, לוחם, משורר ויוצר תיאר את הוויית החיים בגטו:
"הוויית הגטו זאת הווייה של אתנחתאות קטנות בין פאניקה לפאניקה"².

1. במציאות כזו, איזה קושי יש בכתיבת שירה?
2. מה, אם כן, הניע את כתיבת השירה בשואה?
3. על מה לדעתכם כתבו יהודים?

קראו עם התלמידים את השיר הבא:

נשים שנמצאו כשירות
לעבודה על הרציף לאחר
הסלקציה, אושוויץ, מאי 1944

לפתע אני רואה טוב יותר ויפה יותר...
עיני נפקחות והן רואות את הפלא
עולם חדש
ובעולם החדש והנפלא, אני רואה בנות...
בהירות שיער, שחורות וחומות, בנות יפות
מביטות מאחורי הסורגים ופניהן
מיסורות מצער ובעיניהן דולקת להבה
הנה הנה כבר...

עוד רגע ונמוגים הסורגים
שמחות הבנות ומחוללות
נהנות מן העולם החדש
כל פרח בעיניהן פליאה
הנה העולם שציפו לו כל כך
ובעיניים גאות ומאושרות מסתכלות...
לרגע לאחור: אין עוד מבטי שנאה
ובני העולם החדש קוראים להן בקול רם
בנות, מהרו, הנה שלכן העולם.³
מיצירותיה של וולי גראי, רחל אבניאל.

1. מה מניע את וולי לכתוב שירה במחנה?
2. באיזה עולם הכותבת חיה? איזה עולם היא מדמיינת בשחרור?
3. אילו ניגודים יש בשיר?

2. דינה פורת, מעבר לגשמי, יד ושם ועם עובד, ירושלים, 2000.
3. בלה גטרמן, לא יצמיתו מלבנו את הזיק האנושי, בשביל הזיכרון 8, יד ושם, ירושלים, תשעא, עמ' 20.

שיר זה הוא אחד מתוך אוסף שירים שנשתמרו על גבי דפים ונכתבו בידי קבוצת אסירות יהודיות במחנה העבודה אובר-הוהנאלבה (Ober-Hohenelbe) שבסודטים. הכותבת מתייחסת לא רק להבדל שבין חיי המחנה למחר אלא גם לניגוד שבין יופיין של הבנות לבין מבטן המיוסר מצער. ייתכן שמתוך המציאות הקיצונית שהיא כלואה בה היא רואה במחר משהו שאינו דומה לאתמול היפה אלא עולם אוטופי, עולם חדש.

בעדותה מספרת רחל אבניאל, היא כותבת השיר וולי גראי, על המניעים ליצירה במחנה:

והתחלנו לשוחח על דא ועל הא. בתוך כך החלטנו שהרוצחים העלובים האלה לא יצמיתו מלבנו את הזיק האנושי, עלינו לעשות משהו כדי לתת מזון לרוחנו. עלינו לאזור כוח וליצור משהו יפה וטוב, וזה יעזור לנו לעבור את הזמנים הנוראים האלה. לילי פעלה נמרצות כדי לעודד את הבנות שיציירו, יכתבו, ילחינו ויעסקו בכל תחום אפשרי של פעילות יוצרת. כך נולדה אצלנו מנחת התרבות של יום ראשון אשר זכתה להצלחה רבה.

1. כיצד מסבירה רחל אבניאל את המניע לכתיבה?

שאלה לדיון

במקרה מיוחד זה, מעבר לדחף היצירה ולצורך לבטא את עולם הנפש והרגש בשיר, נוצרה קבוצת תמיכה שכל הווייתה התבססה על יצירה מסוגים שונים ושראתה ביצירה כלי להתמודדות ולשמירה על זהות אנושית בעולם ששלל את זהותה ואת עצם קיומה.

מקורות שונים בני התקופה ובהם יומנים, כרוניקות, עיתונות מחתרת ועוד מאירים כל אחד פן נוסף בהתמודדותם של יהודים עם אימי התקופה. השירה שנכתבה בתקופת השואה מהווה גם היא מקור ייחודי להכרת עולמם החברתי-תרבותי המסועף של היהודים בתקופת השואה.

על היקף התופעה כתבה מרים טרין:

אי אפשר לקבוע בוודאות את מספר יצירות השירה שכתבו יהודים בתקופת השואה. ברור שעל חלק מהן איננו יודעים כלל ועל חלק אחר אנו יודעים מעדויות בלבד. מעבר ליצירות שלוקטו באופן סדיר ברחבי העולם, יש עוד רבות שנשתמרו ועדיין נמצאות בידיים פרטיות.⁴

בהסתמך על החומר הרב שנאסף ניתן לקבוע שכמעט ולא היה ריכוז יהודי שבו לא נכתבה שירה כלשהי. אולם מה היו תוכני השירה? במה עסקה? מה ביטאה?

לפניכם שישה שירים שנכתבו במקומות שונים בתקופת השואה ומשקפים היבטים שונים של מקומה ותפקידה של השירה בשואה. ניתן לחלק את הכיתה לקבוצות ולבקש מכל קבוצה לנתח את אחד השירים; לחלופין ניתן לנתח את השירים ולדון בהם במליאה.

4. מרים טרין, השירה היהודית בתקופת השואה, בשביל הזיכרון 8, יד ושם, ירושלים 2011.

1 שיר שהוא עיבוד רגשי

שמרקה קצ'רגינסקי, משורר יהודי שחי בוויילנה, המשיך לכתוב שירים גם בהיותו כלוא בתוך הגטו וגם לאחר מכן, כשהצטרף לפרטיזנים ביער. ב־1943, לאחר מות אשתו הצעירה ברברה, כתב המשורר את השיר **אביב**.

(לחצו כאן לקישור לשיר)

אָבִיב

מילים: שמרקה קצ'רגינסקי
תרגום מידיש: אהרן מאירוביץ

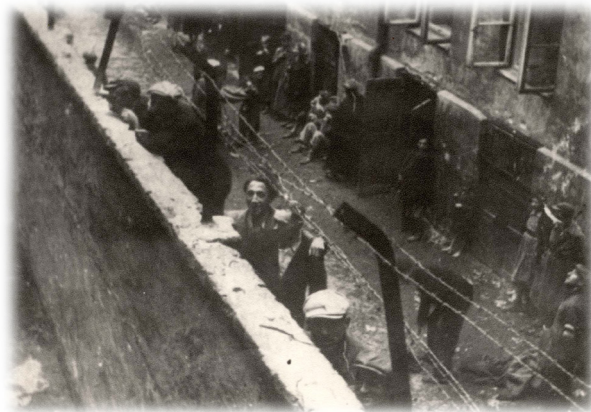
קח-נא, קח-נא,	אָנוּדָה בְּגֵטוֹ,
אָבִיב, כָּל עֶצֶב.	מִרְחוּב אֶל רְחוּב בּוֹ
אֵלֵי הַשִּׁיבָה	לְמִצָּא כָּל מְקוֹם לֹא נִשְׁאַר.
גִּיל עִם אֶהוּבִי.	רְעִי כְּבָר אֵינְנוּ,
וְשִׁים נָא עַל כְּחֹל כְּנַפְיָהּ,	אֵיךְ זֶה אֶשְׁאַנּוּ,
אֶת לְבָבִי שִׁים,	אֲמָרוּ אֲנָשִׁים, לּוֹ דָּבָר.
שְׂאֵהוּ אֶל טוֹבִי. ⁵	אוֹר שְׁחַק וּתְכַל דָּם,
	בֵּיתִי עוֹד מוֹאָר בָּם,
	אֵךְ מָה לִּי תוֹעֵלֶת בְּזֹאת?
	כָּרֵשׁ אֶת הַיָּד
	אֶל כָּל דְּלֵת אֶפְשָׁט:
	נִדְבּוֹ לִי אוֹר שְׁמֶשׁ מְעַט.

1. מדוע, לדעתכם, בחר המשורר לקרוא לשירו "אביב"?
2. מדוע הוא שם את הדברים דווקא בפי רעייתו?
3. איזו אווירה משרה המוסיקה של השיר?
4. מדוע לדעתכם הפך השיר האישי לפופולרי בגטו?

שאלות לדיון

יהודים צופים מעבר לחומת גטו ורשה, פולין

5. "Ess firt kejn weg zuri...", *Jiddische Lieder aus dem Ghetto in Wilna 1941-1943*, "gojim", Mine Scheid-Katayama, Vienna, Austria, 1993

המשורר
קצ'רגינסקי
במדי פרטיזן

השיר הוא התמודדות רגשית של המשורר עם האבדן הטרגי של אשתו. קצ'רגינסקי בחר לשים את הדברים בשיר דווקא בפי הרעיה. ריחוק אמנותי זה הוא אמצעי לעיסוק בנושא הכואב כל כך באופן ישיר ומכאיב מעט פחות. גם אצל יוצרים אחרים, כשהמילים היום-יומיות והשיח הפשוט לא יכלו להביע את עצמת הכאב והקושי או את משאת הלב, הייתה היצירה לכלי משמעותי ולעיתים אף לדרך היחידה להביע את תחושותיהם ולהקל במעט את משא הנפש. השיר הולחן בקצב הטנגו ובוצע לראשונה בתאטרון של וילנה בהצגה "די יאגעניש אין פאס" (המהומה בחבית), והפך פופולרי בגטו. השיר הופץ אחר כך גם במחנות הריכוז, וכן הושר לאחר המלחמה. את הפופולריות של השיר האישי הזה אפשר להסביר בעובדה שהשכול והאבדן היו מנת חלקם של כלל תושבי הגטו. דווקא השיר האישי, סיפור של איש יחיד, נגע בכל אחד ואחד, ביטא את הרגשות שבדרך אחרת לא היה אפשר לבטא והיה למקור תמיכה. מעניין שקצ'רגינסקי בוחר לקרוא לשיר המתאר כאב וגעגועים בעקבות האבדן האישי בשם "אביב" - בחירה שאינה ברורה מאליה ומעמידה את המוקד בניתוח השיר על הניגוד הפנימי המתקיים בו בין הכרה באבדן לבין תקווה שאינה פוסקת להתקיים (לפחות לכאורה).

ולדיסלב שלנגל, משורר יהודי הכלוא בין חומות גטו ורשה, מכנס בעיצומה של השואה את השירים שכתב ומקריא אותם לציבור בערבי שירה בגטו מתוך תקווה שהדברים יפורסמו בעתיד. שלנגל העניק לקובץ את השם **אשר קראתי למתים**. בחתימת הדברים הוא כותב על תוכני שיריו ועל המשמעות שהייתה להם בעיני ציבור שומעיו:

לא רק על כך קראתי למתים...

היו אלה שירים, שלא חדרו למצפון, היה עליהם לזעזע, אולם הם קדחו בליבות אלו שהקשיבו, פעמים עוררו צער, תכופות לחלוחית המשחררת סיוט כבד, יובש על הלב, לעיתים הדליקו נוקשות של כעס מוצדק והשתוקקות לשרוד, כדי לגמול. ובעבור האנשים המתפללים כל יום למוות שקט, ללא כאב, ובלבד שלא להרגיש ולא לראות - זהו רב.⁶

1. מדוע קרא שלנגל לקובץ שיריו "אשר קראתי למתים"?
2. מה הייתה מטרת השירים?
3. מהם הניגודים ששלנגל מתייחס אליהם בדבריו?
4. מה הניע, לדעתכם, אנשים להגיע לערבי הקראת שירים בגטו?

שאלות לדיון

שלנגל מתאר מחד גיסא את הבריחה מרגשות ואת הרצון שלא לחוש דבר ומאידך גיסא את העובדה שאנשים הגיעו לשמוע שירים שהיה בכוחם לגעת בנימי הכאב והצער ולפתוח דלת לעולם הרגשי שאותה ביקשו להותיר נעולה.

6. ולדיסלב שלנגל, אשר קראתי למתים, תל אביב תשמ"ז, עמ' 25.

2 שיר שהוא ביטוי לעולם ערכי

תוכני השירים שנכתבו בשואה נגעו בנושאים שונים. מעבר לתכנים אישיים הם עסקו גם בעולם של ערכים שהיוו המשכיות בעולם של שבר, כפי שכותבת מרים טרין:⁷ "אל מול האופק ההיסטורי הקודר העם צריך להתבסס על מסורות יהודיות קודמות"; ויש שהעולם הערכי שמתקף בשירה הוא מענה לשבר.

בשנת 1942 בגטו טרזין, בעיצומם של משלוחים שיצאו מדי שבוע, כשהרעב והחולי מכים באוכלוסיית הגטו, נכתב שיר לזכרו של בנימין זאב הרצל:

זְכֹרֶנָּה לְבָרְכָהּ בְּנִימִין זְאֵב,
לְפָנַי אִישֵׁי־תֵדָה נִשְׁתַּחֲוֶה בְּכַבֹּד, בְּנֶפֶשׁ וְלֵב!
קוֹדֵשׁ הוּא לָנוּ מִפְּעֻלָּהּ הַנְּשֻׁבָּה,
בְּעֵקְבוֹתֶיהָ גֵלָה נְכוּנִים לְקָרֵב
וְהָיָה זֶה בְּגוֹן הָעֵדוּן שְׂכָרָה הָרֵב!⁸

1. מהו הקרב שאליו האנשים נכונים לצאת?

2. איזו משמעות ייחודית הייתה לאמירה הציונית שעולה מתוך השיר בתוך המציאות הקשה בגטו טרזין?

שאלות לדיון

האמירה על נכונות לצאת לקרב למען רעיון היא ביטוי לחיוניות היחיד והעם בתקופת השואה, חיוניות שבאה לידי ביטוי בשירים אחרים בנכונות להיאבק ולדבוק גם בערכים אחרים כמו אמונה או סוציאליזם ושוויון.

כל אחד פוחד מהמוות,
כל אחד סובל ממצוקה,
כל אחד שובע מלחם,
וכל הדמים אדומים הם!
משום שאחד חום
והשני – צהוב
ארצות שקטות הופכות לעמקי הבכא!
משום שלהמונים רע וליחיד טוב
מוצף העולם דם!
משום שאחד שחור, השני אדום –
המוות זרוע בקרב כל העמים!
אך האמת היא אחת,
אין גדול ואין קטן!
אין לאף אחד הזכות לרצוח!
לכל אחד אותו האף ואותן העצמות!⁹

7. מתוך טרין, השירה היהודית בתקופת השואה, שם.

8. שם.

9. שם.

שאלות לדיון

1. מהו המסר שהמשורר מבקש להעביר בשירו?
2. מדוע חשוב לו להעביר את המסר הזה לחבריו במחנה הריכוז?

שיר זה של מרדכי שטריגלר חובר בפעילות חינוכית מחתרתית במחנה הריכוז בוכנוולד, וסותר את ההוויה ואת המציאות שסבבו את אסירי המחנה. מול האמת האחת של הנאציזם מוצגת אמת ערכית אחרת. בצד היות השיר קריאת תיגר על המציאות, הוא גם מהווה עוגן לעולם נורמטיבי בתום המלחמה - התשתיות של מוסר, צדק ושוויון, גם במחנת, אכן קיימות ויוכלו להוות מסד לעולם המתוקן שיוקם. מעבר לתוכן המסוים של כל שיר, שירים ערכיים אלו ואחרים שנכתבו בשואה מבטאים את העובדה שמשמעות מסוג זה נותנת כוח וסיבה להמשיך ולהיאבק על החיים. מהאופי הקולקטיבי המובהק של השירים בשילוב מסרי העידוד משתמעת התעצמות הזחות.

זמר רחוב | גטו לודז', 1934

3 "יחדיו שרוהו"

"אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא".
מילים אלו לקוחות מתוך י"ג עיקרי האמונה שכתב הרמב"ם 800 שנה קודם לכן, והפכו לשיר אשר כמו שירים רבים שנכתבו בתקופת השואה הושרו בפי הציבור, ובמקרים רבים בלחנים מוכרים ופופולריים.

1. מה מלמדת העובדה שאנשים שרו את השיר?
2. איזו משמעות נוספה לו בתקופת השואה?

מילות השיר הן התרסה אולטימטיבית למציאות השואה כולה, והן מהוות אמירה של המשכיות. לפני השואה הייתה למילים אלו משמעות, והן נתנו כוח, ובשואה הן המשיכו לתת כוח בהווה הקשה וממילא היו ביטוי גם לאמונה שיהיה עתיד לעם. השיר, בהיותו מושר, נהיה מקולו של המשורר הפרטי לקולו של העם, של הציבור ושל היחיד, שכן רק מכוח ההזדהות של הציבור עם תכניו של השיר הוא נהיה פופולרי, העמיק את תחושת השותפות והביא לעתים לידי התרוממות הרוח.

שירלי גילברט, במחקרה על המוזיקה בשואה, כתבה:

[...] בהיותם מנותקים – הן במישור הרגשי הן במישור הפיזי – חשו הקרבנות שחיוני שמשו או מישהו יינצל כדי להעיד על מה שקרה: שהשיר שלהם "ממעמקי הגיהנום" יישמע וש"האחים מעבר לים" יבכו את האבדן. במיוחד מפני שהשירים יכלו להיות מועברים בעל פה ממקום למקום, הם נהיו לכלי מתבקש לצורך כך, ולראיה – מילות השיר עצמן מבטאות לעתים את הכוונה הזאת באופן חד-משמעי.¹⁰

השיר המושר היה אפוא לכלי תיעוד ייחודי. נכתבה שירה שהתמקדה בתיעוד אירועים מסוימים, כמו שירו המפורסם של המשורר היהודי מגטו ורשה ולדיסלב שלנגל התחנה טרבלינקה; שיר זה מתאר למעשה את המציאות הנוראה של טרבלינקה כפי ששמעו עליה היהודים שנותרו כלואים בגטו משברי שמועות וידיעות שהגיעו אליהם. אך שירים שהושרו בשואה נהיו גם לאמצעי תיעוד גם אם המילים לא נכתבו כדי לתעד למען הדורות הבאים או העולם החופשי. השיר המולחן היה זמין יותר וקליט יותר ממלל פשוט. כל אדם ששר נהיה למתעד. כותבי השירים היו מודעים לעצמה של שירת העם, ואנו נחשפים לכך שבתקופת השואה בכל מקום שיהודים חיו בו ובכל שפה שיהודים דיברו בה נכתבה שירה. השירה עברה מפה לאוזן, וכך נשתמרה.¹¹

10. Shirli Gilbert, *Music in the Holocaust: Confronting Life in the Nazi Ghettos and Camps*, Oxford 2005, p.198.

11. עוד על השירה העממית בשואה אפשר לקרוא במערכי השיעור "השיר נולד בשעה שהנשמה רוטטת" באתר יד ושם.

אחד השירים שהושרו בתקופת השואה והיה גם להמנון היה שיר הפרטיזנים:

קבוצת פרטיזנים יהודים
יערות בראנסק, 1942

אל-נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מארץ-התמר עד ירכתי-כפורים
אנחנו פה - במכאובות וייסורים,
ובאשר טיפת דמנו שם ניגרה,
הלא ינוב עוד עוז-רוחנו בגבורה.

עמוד-השחר על יומנו אור יהל,
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל,
אך אם, חלילה, יאחר לבוא האור -
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב,
הוא לא שירת ציפור הדרור והמרחב,
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדיו שרוהו ונאגאנים בידם.

על כן אל-נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!¹²

שאלות לדיון

1. אלו ניגודים מופיעים בשיר? מה הם מבטאים?
2. מהו המסר העיקרי של שיר הפרטיזנים?
3. "כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור" - מה הסיסמה שביקש המשורר להעביר?
4. האם הצליח בכך?
5. לוושה יעקובוביץ מספרת שכאשר הורידו הבריטים אותה ואת חבריה מספינת המעפילים הם שרו את השיר הזה. מדוע, לדעתכם, הם שרו דווקא את שיר הפרטיזנים?

את שיר הפרטיזנים כתב משורר צעיר שיצא ליער להילחם כפרטיזן, הוא כתב אותו ב־1943 כשהיה בגטו וילנה על פי המנגינה של המלחינים היהודים־סובייטיים האחים דימיטרי ודניאל פוקראס. כבר בשנה שבה נכתב נהיה השיר **זאג נישט קיינמאל** להמנון הפרטיזנים. חשוב לציין כי אף על פי ששיר זה הוא שיר הלל ללוחמים האוחזים בנשק, הוא הושר בפי יהודים רבים תחת הכיבוש הנאצי ולא רק בפי הפרטיזנים. אחרי המלחמה תורגם השיר ללשונות רבות ונפוץ בכל רחבי העולם היהודי.

12. ספירה רפפורט, בין תמולנו למחרנו, ירושלים תש"ס.

4 זיכרון לדורות הבאים

קינות הן סוגה שירית דתית כמו פיוט או סליחה, והן היו הדרך המסורתית להתמודד עם אבלו של היחיד ושל הכלל. הן שולבו בתפילה, וכך נהפך האירוע המתואר בקינה לחלק מהזיכרון של האומה כולה. במקרא יש קינות שונות; החשובה שבהן היא מגילת איכה, הקינה על חורבן בית המקדש הראשון שנכתבה בידי ירמיהו הנביא. קינות רבות חוברו בעקבות חורבן הבית השני, והן נכנסו אט-אט לסדר התפילה של יום האבל על חורבן הבית – תשעה באב. הקינות הושפעו ברובן מהסגנון של מגילת איכה, ונכתבו במהלך הדורות על ידי גדולי המשוררים העבריים ובהם יהודה הלוי ושלמה אבן גבירול. הקינות על השואה, שחלק מהן נכתבו במהלך שואה ורובן לאחר השואה, שימשו לתיעוד הנספים בפרט והטרגדיה של העם בכלל, והן מבטאות את הרצון לשמר ולתעד.

אתר ההנצחה בטקבנילקה

וְעַל מַפְלְגוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָּנוֹתֶיהָ
 אֵלֵי סוֹפְרֵי וְחֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל לְסוֹגְיָהָ
 וְעַל הַעֲתוֹנוֹת וְהַסְפָּרוֹת יִשְׂרָאֵל לְמִינֶיהָ
 אֵלֵי הַקְּדוּשִׁים וְהַטְּהוּרִים וְהַרוֹאֶיָּה
 וְעַל אֲשֶׁר לֹא בָאוּ לְקַבְּרֶיהָ
 אֵלֵי עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים לֹא חָטְאוּ מִימֶיהָ
 וְעַל דָּמָם אֲשֶׁר שׁוֹפֵךְ כְּמוֹ מִימֵי יְאֹרֶיהָ
 אֵלֵי רֵיחַ תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשִׁירֶיהָ
 וְעַל צַעֲקַת וּתְפִלַּת יִשְׂרָאֵל בְּדַמְעוֹתֶיהָ.¹³

1. מי מוזכרים בקינה שלפניכם?
2. מה חשיבותה של כתיבה בתבנית ובחרוזים?

שאלות לדיון

המחבר מבקש לפרט ולהזכיר קבוצות של יהודים שנרצחו בשואה – לפי גילים, קהילות, מוסדות ובעלי מקצועות שונים. החורבן היה מקיף וכמעט מוחלט. שנים לאחר השואה נעשה ניסיון שוב ושוב להתמודד עם זיכרון השואה באותו האופן, לתאר את אבדן הקהילה והמשפחה ואת הרס עולם הרוח והתרבות כדי לנסות ולבטא את עצמת השואה. בקינות, בהיותן נאמרות בפי הציבור והיחיד לאחר השואה, מובעת התביעה מהדורות הבאים – הטבועה במסורת היהודית מדורי דורות – למלא את חובת הזיכרון.

אחד הדברים שהיו חשובים לחלק מהכותבים בתקופת השואה היה העברת המסר של השיר לדורות הבאים. כך שיר הפרטיזנים, באופן ישיר ושאינו משתמע לשתי פנים, מצווה ש"סיסמה יהא השיר מדור לדור", כלומר הקוראים והשרים העתידיים גם הם הנמענים של השיר והם סיבה נוספת לכתיבת השיר, וגם עליהם מוטלת אחריות. הקינות על השואה ושיר הפרטיזנים המושמעים באירועים המציינים את זיכרון השואה גם בימינו נהפכו ללפיד הזיכרון, לססמה שעברה ועוברת מדור לדור.

13. אי"ש, 0.76/4.

סיכום

1. מה תפקידה ומשמעותה של השירה בשואה לאור קריאת השירים?
2. מה השירה מלמדת אותנו על האדם והאנושות?
3. במה מהווה שירת השואה ביטוי לשבר ובמה היא ביטוי להמשכיות?
4. מה משמעותה ומהם תפקידיה של היצירה השירית הענפה שנכתבה בשואה עבורינו היום כאשר אנו מנסים לגעת באירוע בלתי נתפס זה?

הסופר אהרן אפלפלד, במאמרו "הניצולים, הזיכרון והיצירה האמנותית", כתב:

[...] איך זה חייב היה להיות – זאת שאלתה הנצחית של האמנות. ההיסטורי מטבע נטייתו נוטה לפריסתם של מאורעות בהצביעו על זרמים חברתיים ופוליטיים. האמנות לעומתו מבקשת מאז ימי קדם את היחיד, את פנימיותו, ומתוכו הוא מנסה להבין את העולם. [...]

אסור להשאיר את השואה בתחום המספרים הגדולים והדיבור המוכלל. העדים וההיסטוריונים הניחו את המסד ואת הטפחות, ועתה הגיעה השעה ליצירה. עתה הגיעה השעה לפורר את האימה הגדולה למראות וצללים, ובין היתר את ההרגשות המיוחדות לשואה.¹⁴

המשורר היהודי שלנגל, בהקדמה לספר שיריו שהוזכר במאמר זה, כותב על האנשים שנהג לקרוא להם משיריו ונרצחו, קריאה שהוא מכנה "קריאה למתים". עבור שלנגל האירועים בגטו אינם רק רצף של כרונולוגיה היסטורית; האימה המוחשית, החשש מפני הלא נודע והסוף הקרב הם-הם היום-יום של חייו. את עצמת התחושות הללו הוא מקפל לתוך שיריו. עבור בני התקופה הם היו מקור להזדהות ותמיכה, אולם כששלנגל מקבץ את השירים הוא עושה זאת עבורנו והופך אותנו, האנשים החיים, לנמענים החדשים של שיריו, ועל כן לא בכדי הוא מדגיש עבורנו בהקדמה מי היו נמעני השיר המקוריים: "...אנשים חמים, חיים, מלאי אמונה..." – בני אדם, אנושיים.

שלנגל מגיש לנו את שיריו כפתח ללימודי התקופה, לבירור ותהייה, למחשבה והתעמקות כפי שרק האמנות יכולה לתבוע מהחיים:

אני מעיין וממיין את השירים שנכתבו עבור אלה, שאינם. שירים אלה קראתי לאנשים חמים, חיים, מלאי אמונה בהישרדות, קץ, מחר, נקמה, שמחה ובניה. תקראו.

זאת ההיסטוריה שלנו.

את זאת קראתי למתים...¹⁵

14. אהרן אפלפלד, "הניצולים, הזיכרון והיצירה האמנותית", בשביל הזיכרון, 24 (1997).

15. שלנגל, אשר קראתי למתים, שם, עמ' 24.